

LA RENAXENSA

31 DE OCTUBRE

L' il·lustrat reproductor de la edició primera de la immortal obra de Cervantes en F. Lopez Fabra, en sa extrema amabilitat, s' ha servit facilitarnos, traduïts al provençal, los consells dats per D. Quixot á son escuder. Aquesta preciosa traducció de Mistral formarà part del volum que com á apèndice á la edició foto-tipogràfica publicarà dit Sr. Lopez.

L' ENGENIOUS GENTILOME

DON QUICHOTE DE LA MANCHO

PER

MIQUEU DE CERVANTES SAAVEDRA

MADRIT (ESPAGNO) 1605-1615

TROS DÓU CHAPITRE XLII (2.º Partido).—Di counsèn que donnè Don Quichote à Sanche Panza avans que partiguèsse pèr gouvèrna l' isclo, emé d' àutri causo bèn counsiderado.

Premeiramen, o moun fiéu, agues la crença de Diéu, perço-qu' es en lou cregnèn que l' on a la sagesso, e en estèn sage noun poudras erra en rèn.

Segoundamen, agues lis uei sus ço que sies, en cercant de te counèissetumeme, couneissènço mai dificilo que ço que pòu s'imagina. De te counèisse n' en vendra que noun te gounflaras coume la granouio que vouguè s' aparia 'mé lou biou; que s' acò t' arribavo, ço que dèu te leva l' envejo de te pavouneja, es la counsideracioun d' avé garda li porc dins toun endré.—Acò 's vrai, respoudegue Sanche, mai èro quand ère pichot: car uno fes grandet, es lis auco que gardère e noun li porc. Peréu me sèmblo à ièu qu' acó vau rên à dire, per-ço-que tóuti aquéli qui gouvèrnon sorton pas di braio d' un rei.—Acó 's vrai, repliquè Don Quichote, vaqui perqué aquéli que sorton pas de la noblesso dèvon acoumpagna la graveta de sa cargo em' uno galanto avenènço, que, guidado pèr la prudènci, lis engarde di maridi lengo, di qualo noun i' a gens d' estat que siegue à l' abri.

Fai te gl'òri, Sanche, de l' umelita de toun lignage, e n' agues pas crento de dire que ti gènt soun de pacan; per-ço-qu' en vesèn que noun te fai vergougno, degun te n' en fara vergougno; e recerco pulèu d' èstre umble vertuous que pecadou superbe. Innoumbrable soun aquéli que, de basso man nascu, se soun gandi jusqu' à la digneta suprèmo de papo o d' empeiraire, e d' esto verita te pourrièu traire tant d' eisèmples que te vendrien en òdi.

Arregardo, Sanche, que se prenes lou biaï de la vertu e se vos faire d'acioun vertuouso, noun dèves enveja aquéli qu' an de prince o de segnour pèr davancié, per-ço-que lou sang s' eireto e la vertu s' acampo, e la vertu vau pèr elo soulo ço que lou sang noun vau.

D' abord qu' acò 's ansin, se d' asard venié te vèire, se 'ncop sies dins toun isclo, quaucun de ti parènt, anes pas lou rebuta nimai ie faire afront; mai fai-ie d' acuei, de bôni maniero emai de regale, que d' aquéu biaï satisfaras lou cèu que vòu que res mesprese ço qu' a fa, e faras toun devè au regard de la santo naturo.

Se menes ta mouié 'mé tu (e vai pas bèn qu' aquéli que mandon pèr gouvèrna rèston long-tèms sènso si femo), en-signo-la, endóutrino-la, e descrassisse-la de sa rudesso naturalo, per-ço-que tout ço que pòu gagna un gouvèrnadou discrèt, uno mouié groussiero e pèco lou perd e lou degaio.

Se pèr cas veniès véuse (causo que pòu arriba), e que la

plaço te permète de faire un meïour mariage, n' en prendras pas uno talo que te serve de mousclau o de cano pèr pesca o bèn d' escampadouiro pèr dire: *vole pas*; per-ço-que, te lou dise bèn de bon, de tout ço que reçaup la mouié dóu juge, lou marit n' en rendra comte au jujamen universau, e pagara au quatuple, après la mort, lis article di quau se sara descarga dins sa vido.

Noun te guides jamai pèr la lèi dóu caprice, coume lis ignourènt que volon faire li fin.

Que li lagremo dóu paure trovon en tu mai de pieta, mai pas mai de justico que li reclamacioun dóu riche.

Fai en sorto de descurbi la verita, à través li proumesso e li presènt dóu riche coume entre lou plourun e l' impourtunita dóu paure.

Quand se pòu e se dèu faire la part de l' equita, cargues pas lou coupable de touto la rigour de la lèi; que la reputacioun de juge rigourous vau gaire mai qu' aquelo de juge pietadous.

Se d' asard fas plega la barro de la justico, que fugue pas souto lou pes de l' argènt, mai souto aquèu de la misericòrdi.

Se t' arribo de juja l' affaire de quaucun de tis enemis, lèvo toun pensamen de toun injùri, e cerco de counèisse la verita di causo. Que la passiou jamai t' emborgne dins lis affaire dis autre, car lis àrri que te farié faire, quasimen toujours, sarien sèns remèdi, e se n' i' avié un, noun sarié qu' i despèns de toun crèdi e de toun bèn.

Se quauco poulido femo te vèn demanda justico, barro tis uei à soun ploura e tis auriho à soun gèmi, e counsidero d' aise lou founs de sa demando, se noun vos que ta resoun s' ennègue dins si plour e ta bounta dins si souspir.

Noun mau-trates en paraulo aquèu que dèves castiga, car lou malurous a proun de la peno dóu suplice, sèns que l' on i' apounde li marridi resoun.

Lou fautible que toumbara souto ta juridicioun, counsidero-lou coume un paure marrit, sujèt i coundicioun de nosto cativo naturo; e dins ço que depènd de tu, sèns faire de tort à la partido contro, mostro-te-ie pietadous e clemènt, car, emai lis atribut de Diéu siegon tóuti egau, forço mai resplendis e ressort à nòstis uei aquèu de la misericòrdi qu' aquèu de la justico.

S' aquèsti precète e aquèsti règlo siegues, o Sanche, ti
jour saran long, toun renoum eterne, ti desir coumpli, e ta
felicità desparaulado. Chabiras tis enfant coume voudras:
auran de titre de noublesso, éli emai ti felen; viéuras en
pas e benvougu de tóuti; à toun darrié, la mort te vendra
querre dins un vieiounge siau e madur; e te barraran lis
uei li man tëndro e delicado de ti rèire-pichot-nebout. Ço
que t' ai di jusqu' aro, acò 's d' avis pèr alisca toun amo;
escouto aro aquéli que podon te servi pèr alisca toun cors.

FREDERI MISTRAL.

DOS MOTS SOBRE 'LS QUATRE MOTS

(ORTOGRAFIA CATALANA)

«Qui calla otorga» diu un vell adagi, y si es virtut continuar callant quant una veu autorisada s'oposa á las conviccions pròpias no divulgadas, obligació y deber es tornar á parlar despres de aquella quant ja abans se parlá en sentit divers, pus sempre dóna prova de net qui 's sacut la pòls que li portan las novas ventadas.

Abans de tot devem consignar nostre goig ab una enhorabona, dirigida al experimentat y respectable escriptor que s'ha resolt á péndrer part, tebi ó no tebi, en la brega ortogràfica catalanesca, pus son exemple pót animar als que fins ara han callat, y, á la fi, la bona discussió es sempre llum, sobre tot entre 'ls que van de bona fé, y aman la veritat, la ciència y la pátria per lo que ellas són, nó pera fer negoci á sa sombra. Enhorabona, sí, al coneixedor de la poesia popular y primer publicador de sas mostres, al autor de *Los Trobadores en España*, al que tant ha treballat en bè de las lletres en general, y en bè de las lletres de sa terra, enhorabona, sí, de cor, pus quant tals sacerdots se mouhen, senyal que la discussió té vida, que la veritat s'aclara, y que 's perdrá pera sempre lo pobre sistema de tants escolans de *amen*, sense voluntat ni judici propis, que si bè de mòltas cosas parlan, com sobre ellas no hi ha hagut formals debats, ni han fet estudi, las fallan, no obstant, conformantse sols ab lo sentit del primer sagristá á qui serveixen.

Justificat deixa ab sos quatre mots la persona á qui 'ns dirigim son caràcter esbrinador y lo mòlt que al corrent está del moviment lliterari y resurrecció filològica de diversas regions, y punts toca sobre la nostra llengua que són certament importants. De tots no devem ocuparnos, que prou feyna tenim, en l'estat present, defensantnos de la guerra que 'ns mouhen de fora de Catalunya, per haver defensat

un dret que á eixa li correspon, mes com entre 'ls punts n' hi haja algun que l'havem tractat molt particularment, punt que senyala l'insigne escriptor com expressió, *al primer cop de ull*, de una de las duas ortografias que ell créu existents, encara que per ell no siam directament nomenats (y ha fet bè), devem donarnos per aludits, tant com autors del *Sistema gramatical* que cita, com per altrás referéncias que no podem donar per desentesas, per mes que vajan acompanyadas de recomendacions que sols sa amabilitat y bona amistat podrian regalarnos. A aquest punt sols que tant nos toca y á las conseqüéncias que de sa proposició trau, tocantlo, respondrém, donchs, segurs de que nostra resposta no porta ni pót portar agravi á qui tant nos estima, com no 'l porta sa manera de véurer en l'assumpto respecte de nosaltres, que sempre á sa estimació corresponem.

Lo trevall de aclarar, l'ofici que un y altre fem es ofici de apóstol, predicar y convertir, disposantse fins á ser mártir si convé: un y altre, certament, voldriam *la pau y concórdia entre 'ls prínceps cristians*, mes lo que 'ns diferencia en nostra predicació es la manera de confiar en *la extirpació de todas las heretgias*, pus l' amich á qui 'ns dirigim proposa un medi conciliatori, que, en nostre concepte, las multiplicaria, y nosaltres som mes partidaris de combátrer la heretgia ahont se vulla que sia, deixant al temps, gran servidor, que 'ns ajude en aquesta part. Ab aquesta mira, que fins es deber, quant parlam per segona vegada, no déu pèndrer l' amich nostres escrúpols com oposició á sa doctrina, si sols com refermament de nostra convicció, que allunya lo que no admet, justificant perque ho allunya. Aném, donchs, al cas.

L' autor dels *Quatre mots*, explicant, ab l'acert que acostuma, la diferéncia que hi ha entre un aplech de dialectes y una verdadera llengua que ha tingut vida pública y privada, mes clar, entre las mòltas maneres de parlar del mitjorn de Fransa (y aquí prescindim de si són ó no derivats sos dialectes del llenguatge, pera nosaltres, convencional dels Trobadors, de si dit llenguatge era ó no igual al provençal parlat ó á la prosa escrita, y de si la titulada Llengua de Oc tenia sa particular fesomia), y la llengua Catalana, que, com sap tohom, era la oficial de una gran nacionalitat política, y serví pera tots los usos de la ciéncia; ha consig-

nat la major concòrdia que, diu, se nota en los dialectes tocant á ortografia ó al intent de uniformarlos, desde que comensá ab aquesta idea Roumanille, y la perfeccioná Mistral, idea mòlt laudable, pero que crehem de lluny y costós resultat, al examinar certas obretas y almanachs que tenim á la vista; y, al comparar aquest esfors y renaixement del parlar de nostres vehins al l' actual del nostre, indica, fixantse principalment en lo punt que 'ns mou á escriurer, una desviació de concòrdia, que expressa ab aquestas paraulas: «Tenim donchs dues menes de catalá, ó estrenyent mes la qüestió, dues ortografies les quals se diferencian al primer cop d' ull pels plurals ja en *es*, ja en *as*.» Estas duas ortografias sembla que són defensadas respectivament per dos egregis catalanistas—prenga cada un la part que li toca,—ja llegissant l'un, ja trevallant l'altre ab sos bells exemples y ab sa *influencia*, mes com al us nou de la desinència vella, la de las *es*, li diga l' bon amich, á boca plena, *resurrecció*, y aixó prova lo mort que era de mòlt temps, ha hagut de buscar lo motiu de desaparició, y cregut de que «sempre s'ha cercat, encara que per diferents camins, un ideal de bon catalá», ha descubert aquell, patentisantlo ab la següent observació: «Mes succehí que cap á la fi del segle XVI y majorment en lo XVII, no fent ja compte dels escrits vells, foren adoptades noves formes, mes acomodades al parlar de molts territoris y entre ells al de la capital Barcelona, pero que reberen les encontrades de pronunciació diversa, com, per exemple, la Vall de Andorra que encara les emplea en escrits oficials». Aquí comensa nostre dissentiment, y aquí per lo mateix ha de comensar á aclararse la rahó de tan important divergència. Lo distingit observador créu que no fent compte dels escrits vells, foren adoptadas novas formas á la fi del segle XVI, y com no expressa la rahó del cambi, semblaria aixó tan sols una rebeldia, però rebeldia poderosa, ja que, en un temps en que anava tant de baixa la importància catalana, tenia forsa pera fer adoptar lo nou parlar, que era de molts territoris y entre ells de Barcelona, fins en «encontrades de pronunciació diversa, com, per exemple, la Vall de Andorra», (y nosaltres hi afegim la Sardenya, mes notable per quant es una illa y ben apartada del territori catalá,) y mòlt mòltíssim explica aquesta imposició, quant se véu tan generalment, y ab pocas escepcions, adop-

tada la nova manera de parlar, podentse observar encara, que fins hi ha en ella uniformitat, nó en la ortografia en lo sentit lato, casi sinónim de gramática, que aquí se li dóna y ara se li sól donar, sinó en la vera ortografia, de manera que, comparats los escrits de la nova parla, sian llibres, sermons, goigs, certámens de festas religiosas ó civils, pastorals, órdenes y bandos de las autoritats, y sobre tot nous y mes perfets cants de poetas, en totas aquestas mostras de la nova parla, que nova parla es no obstant de que algun autor conserve 'l plural en *es*, se descobrirá, *à cop de ull*, lo gran pas donat del temps passat á aquell en que l' escrit se mostra mes ortográfich y gramatical, mes entonat y llegible per la aplicació de signes que ans no tenia, mes lliterari per haver sortit de la anterior rudesa, y, en un mot, mes académich, com diriam en termes moderns. L' olvit de las vellas formas hi es en part, mes aquest olvit no l' experimenta sols la llengua catalana, sinó totas las llenguas del món, y mes encara las que tenen vida oficial y política, y es un olvit voluntari, fill del cambi dels temps, ó millor necessitat imprescindible en totas las nacions que tenen una llengua pròpia de mòlts segles, y que en aquella ocasió se veuen obligadas á reformar, perque llavors precisament comensa una era nova, un món nou, un sentit y gust nous, á quals reglas se han de subjectar en endavant nó ja sols las llenguas, sino 'ls usos, las arts, y tot quant dóna vida al món, ó de sa vida es expressió y símbol. Si no fos lo temor de que nostres exemples y testimonis semblassen una vanitat de erudició, recordariam aquí la creació de la llengua inglesa, en la qual, de segur, no haguera escrit Milton quant sols era parlada, y portariam las infinitas mostras de frances antich, que proporcionarà á qualsevol lo gran Ducange, mostras de aquella llengua que tant fa riurer als francesos actuals quant la llegeixen, y grácias que la sápien llegir; mes cenyintnos á una ensenyansa immediata de tots coneguda, á una llengua mes agermanada á la nostra, si no per parentiu, per comuna habitació, á la llengua castellana, preguntaré breument: ¿lo castellá anterior al segle XV es igual al de després? ¿la parla del archipreste de Hita, de Gonzalo de Berceo, del poema y fins dels romansos del Cid, de mòltas crónicas y llibres que coneixem y de la documentació de aquell temps es, per ventura, lo llenguatge de fra

Lluís de León, de Granada, de Tirso, de Calderón, y 'l parlar de Cervantes no arriba encara á major perfecció en la época en que viuen los Jovellanos y 'ls Moratins? ¿considerarém sols clássichs los primers y no ho serán los segons y últims perquè vinguéren en temps mes nous? ¿com se perdéren aquellas antigas formas, per exemple, las terminacions de verb en *ades* y *edes*, las initials etimológicas de certas paraulas, substituidas després per *h*, como *fizo*, *fijo*, *fabla*, las sinéresis y apócopes que després no 's trovan *non*, *nin*, *nil* y altres aglomeracions de paraulas com aquesta *muchembidiosa*, l' us de preposicions com *ca*, may mes enpleada en sentit de *porque*, lo sens fi de mots poch eufónichs que per espay de llarchs segles estigueren en boca de tothom, *nome*, *conusco*, *tenudo*, y la preferéncia constant donada á la conjecció *e* ó *et* en lloch de la de *y* que ara tenim? Lo Renaiement, que portava nova vida y nova forma, la impremta que ab sa claretat empenyia als escriptors á escriurer de manera que fossen mes facilment entesos y á fer mes grata la lectura de sas obras, las mes estretas relacions de uns pobles ab altres, tot aixó y móltras altras causas infundíren y arreláren la perfecció en tots los idiomas, los gramatisáren, los purgáren, los posáren en lo camí de arribar ahont han arribat, y si, donchs, est benefici tocá á tots, ¿esceptuarém de ell sols al idioma catalá, lo deixarém estacionat en sa vellura, lo creurém incapás de reforma y de gramatisació quant altres experimentavan aqueixas ventatjas, y negarém lo títol de clássichs als sabis mestres y poetas que han escrit del segle XVI en avall, sols porque parlan de una manera diferent dels que escriguéren desde aquell segle en amunt? Aquí está 'l tot de nostra divergència: la imposició del nou llenguatje á que 's refereix l' amich observador no es, en nostre concepte, tal imposició y menos de un parlar especial de tal ó qual comarca sobre altras que parlavan ab pronunciació diversa, porque aixó fora mòlt difícil averiguarho, per mes que se semble lo nou parlar al de alguna; es sols adopció de una millora, perfeccionament del parlar antich, refinament ó modificació de formas, progrés natural y racional, insensible y gradualment realisat, de la llengua antiga per escriptors y lletrats, únichs que mudar la poden ab sos exemples, moguts per lo convenciment general de la major utilitat, y si així no fos, en va podria volar

una manera de parlar de un territori, y en aquells temps, á un altre que no 'l té, com á la Vall de Andorra (mes gascona de lo que crehem, com ho revela la legenda de sas armas). No devem contar, donchs, mes que un sol llenguatge, l' antich que s' aná perfeccionant, que adoptá tothom en lo jas de la materna llengua, en Catalunya, á pesar de las pronunciacions diverses, que han tingut totes las llenguas, llenguatge que havian conservat y perpetuat fins ara tots sos cultivadors y amants, sens créurer may que havia de tornar enrera: nó dos llenguatjes, y menos, per consegüent, dos ortografias, perquè igual es en sa essència la ortografia de tots tant si se segueix la corrent general dels plurals femenins en *as*, com la dels esceptuats que 'ls hajan volgut fer en *es*. Cert es que, comparant lo llenguatge reformat ab l' antich, s' hi nóta diferència ¿qui ho dupte? pero aixó no vól dir que eix sia sols lo clássich, será 'l clássich antich en tal cas, y si alguna volta intenta usarlo 'l poeta, son treball será bella imitació, recomenable testimoni de erudició y saber, com ho acredita magistralment l' autor del *Pros Bernat*, y fins á dita imitació s' hi pot aplicar molt bè la ortografia que podriam dir moderna; mes lo llenguatge reformat, es á dir, lo que havem anat netejant de vulgarismes, llatinismes y paraulas forasteras, y en que hi cap molt bè lo precepte del vell retórich «de triar lo mes nou de lo antich y lo mes antich de lo nou», precepte que 'ns ensenya á preferir la terminació femenina en *as*, no ja per las rahons que donárem en altre article, sinó porque es millora que correspon á lo mes nou de lo antich, com que la tendència, déria ó tirada dels escriptors del segle XVI així ho demostra, no déu dividir-se may en dos, ni requireix duas ortografias, porque si 's diu que hi ha actualmente duas maneras de parlar en los escrits dels poetas, devem sostenir que no són lo vell clássich y 'l clássich reformat, sinó aquest y un altre que no es aquell, un altre que propendeix á fer barreja de vell y de nou, á preferir lo desusat á lo intel·ligible, á introduhir vulgarismes locals fentlos passar per vellas joyas de la llengua, á parlar de una manera nova en tots los territoris, y que tan poch entendrian Muntaner y Joan I, com Serafi, Aribau, y 'ls que en nostra temps, pera escriurer, estudiam las obras dels que han escrit desde 'l segle XVI ensá, únich llenguatge al que sols, verament, podem dir *ideal*

de català, perquè ideal es, y may se arrelará com l' altre, català real y positiu, català millorat, progressiu y únich que 's déu admétrer, català de tots, català de la terra y nó de escola, y que may, may se deu confóndrer ab lo català vulgar, ab las maneras ingramaticals de parlar de diferents territoris, pera 'ls que qualsevol ortografia es bona.

L' amich observador, no vehent així la llengua, pensa que hi ha de haver duas maneras, ó *menes* com ell diu, de llenguatje, una literària general y una altra particular y variable: nosaltres nos conformam ab sa idea, crehent que un y altre anam á conciliar, mes sobre ella nós expressarém despres de haver dit alguna coseta que encara falta sobre las terminacions en *es*, ó sobre la preponderància de la *e* en determinadas comarcas, que substituhintla per *a* créu ajudarian á empobrir la conjugació y confondrian certas formas indicativas ab las subjunctivas. Admetem, diguérem, lo llenguatje antich com imitació, com mostra de erudició y saber, mes en l' us general literari no admetem una sola cosa de aquell, que 'l cambi de temps ó 'l bon gust ha desterrat, sens admétrer tot lo demés que la acompanyava en la parla de la vellura: mes clar, no admetem la terminació femenina en *es* en lo llenguatge reformat, sens fer reviurer ab ell tots los modismes, idiotismes, y anomalias, totas las síncope, apócopes, sinéresis y descuyts, totas las paraulas rústicas ja desterradas, y fins la carència absoluta de ortografia del temps en que 's parlava de altra manera, y pus aixó no pót ser, perquè en cap comarca parlan ara lo llenguatje dels yells escrits, menos podem admétrer una sola forma especial, enclavada capritxosamente en lo llenguatge reformat. La terminació en *es* no tes que véurer ab la bella y natural práctica de pronunciar la *e* quant correspon y tal com se escriu, que conservan determinadas comarcas, pus si ab la pronunciació vulgar ó comuna deviam guiarnos, tngas present que, en alguna de las mateixas comarcas, per las immediacions de Cervera, així com en Barcelona hi ha la tendència ó tirada de mudar la *e* en *a* en los mots derivats, fent de *vell* *vallura*, de *vert* *vardós*, en aquella 's transforma la *e* en *i*, no ja sols en derivats, sino en terminacions, *mingi* per *menge*, *biguda* per *beguda*, *frari*, *pari* y *mari*, y fins en los plurals, dient *lis* *sopis* són *escudelladis*, al pas que mudan la *i* en *a*, com

batxaller per *batxiller*, *canta* per *canti* y altres; y en quant al perjudici dels verbs, sabut es que 'l temps de subjunctiu, que en algunas llenguas, y especialment en l' Italiá, se confon ab l' indicatiu, es lo mes rich per variat que té la llengua catalana, y per lo mateix lo mes difícil de fixar y de resódrer, pus, entre vulgar y no vulgar, un mateix verb se diu de diverses maneres *escriga*, *escrigue*, *escrigui*, *escriguia* y fins *escriguiga*, sent lo mes estrany precisament que en las ditas comarcas y en altrás de mes enllá, ahont se pronuncia marcadament la *e*, fan lo subjunctiu ab la tosca terminació de *o*, dihent *no ploros*, *que ho prengo*, *que begon* etc., vici que cap escriptor imitará de segur y 'l esmenará á son gust, pus no són lo mateix aquestas esmenas que las que volia fer del acusatiu llatí lo director de col·legi de quaranta anys enrera, perque no es lo mateix tractant de llenguas vivas y que 's milloran ó de una llengua morta, sábia venerable y que ningú ja pót mudar. Si la terminació en *es* se concedeix que es *anomalía*, aixó basta pera explicar la rahó que tinguéren los primers reformadors de tráurerla y mudarla, com altrás anomalias traguéren sens que ningú haja reclamat, y lo que es mes, sens que de ellas s' en recorden ni 'n vullan fer us los mateixos partidaris del plural en *es*, sent així que igual títol de arcaisme é igual dret de resurrecció té aquesta aislada forma á las altrás de que se sap prescindir; y en quant á si las finals en *es* afeminan la llengua, prescindint de lo que aixó significa aplicat á la llengua, nó á las personas, contestarém á qui no ho admet per l' exemple dels ilergetas, los quals pronuncian *e* y no són gent molla ni fluixa, dihent: que no sabem com pren la paraula *ilergeta*, pus si haviam de judicar ara dels habitants de una comarca per las virtuts dels antichs pobladors que traguéren los moros, podriam citar en nostre favor un símil que no deixaria de fer forsa, y es que 'ls actuals successors dels indigetats pronuncian lo plural femení en *as*, y de sos passats sabut es ja lo que 'n digué un antiquíssim autor: *asperi... gens dura... gens ferox*.

Aném ara al remey de las heretgias, á la composta, á la conciliació. Diu l' autor dels *Quatre mots*: «pensam que hi hauria de haver dues menes de llenguatge.» ¿Qué per ventura no hi són? Lo mateix aquí que en las nacions que te-

nen gran llengua, viva, literària ó acadèmica, y oficial, se coneixen y 's coneixerán sempre duas llenguas, aquella y la del poble, cabent en aquesta tots los dialectes provincials de un mateix origen, totes las maneras de parlar local, dígas andalus, bable, gallego, germania, caló, patois, d' argot ó lo que sia. Dos llenguatjes hi ha, donchs, y aixó es mes vell que Quintilià, pero com al principi del seu article diu l' amich observador que «tenim dues menes de catalá, ó estrenyent mes la qüestió, dues ortografies les quals se diferencian al primer cop d' ull pels plurals ja en *es* ja en *as*», queda 'l dupte de saber á quin dels dos llenguatges se han de aplicar respectivament aquestas duas ortografias, porque si hi hauria de haver y hi ha duas maneras de llenguatge, una *literària general* y una altra que ha de ser *llengua particular y variable*, á una de las duas ha de tenir la bona ó mala sort de correspondrer la ortografia de las *as* ó la de las *es*, y mal paper faria la que 's destinás á la segona, á la vulgar, quant entre 'ls premiats en los Jochs florals n' hi ha de una y altra. No pót ser, de cap manera, que aixó vulla dir tant discret escriptor, pus ja havem manifestat, y ell ho sap bè, que la escritura ahont se fa gala de aplicar las terminacions femeninas en *es*, ni es un catalá per aquesta sola circumstancia (sino en tal cas per lo que tal aplicació simbolisa), ni es una ortografia, pus cada un de sos partidaris te y usa la ortografia que vól, sino una pretenció de escola que té sos alts y baixos, y si avansa, es precisament per la desviació de son propósit anantse agregant als partidaris de las *as*: sols distracció, per consegüent, pót ser no haver fet dit amich aplicació de las ortografias á la divisió final que proposa de dos llenguatges, un literari general y un particular ó variable, divisió que may pót ser la del principi, en *as* y en *es*, y, així, interpretant lo que haja volgut dir, crehem que son intent es fer una sola ortografia general pera 'l llenguatge literari, y una altra ó moltes altras, fonéticas ó no fonéticas, pera 'ls molts dialectes diferents, es á dir, tantas ortografias com maneras diverses de parlar ó com regions diverses, y si aixó vol dir, francament devem declarar que tal diversitat portaria mes confusió que altra cosa, fóra un camí lo mes contrari al propósit dels fundadors dels Jochs florals de unificar y perfeccionar la llengua, y tal volta un

mal exemple pera que la jovenalla que comensa á pasturar pel Parnás se inclinás mes al segon llenguatge, al vulgar, que al primer y literari. Si tal cosa s' intentás, que ho crehem irrealisable, nos ocorre una comparació que farà riurer, pero que 'ns sembla expressiva, sobre tot recordant lo propósit y éxit de concórdia que l' amich observador sap véurer en los dialectes del mitjorn de Fransa: á nostres ulls nos semblaria que En Roumanille fóra una especie de Emperador Guillem dels felibres, pus tendeix á la unificació y la impositiva, al pas que la nostra abundancia de ortografias populares locals vindria á ser, si fa no fa, un cantonalisme gramatical.

No sabem si estam obcecats ú obtusos; si havem tingut la desgracia de no enténdrer lo que tal volta 'ls altres haurán entes al primer cop, pero sia ó no sia, ja que á la conciliació 's vá, proposarém al amich lo millor plan que 'ns sembla, y que crehem no despreziará, perque, ab menos feyna, concilia: tal es que trabajem tots pera fixar y perfeccionar lo llenguatge reformat dels clássichs que comensan en lo segle XVI, únich llenguatge literari que 's déu regoneixer, y deixem als llenguatges vulgars y locals, á las maneras de parlar diversas y del poble que campen per allá ahont vullan, que la irregularitat es sa mateixa vida, y pera res necessitan cap ortografia, ni hi ha perill de que 's confonen, may, ab la altra llengua que ha de ser exclusiva de la gent de lletras, sia 'l que 's vulla son accent y sa pronunciació; y en quant á la gran dificultat de las terminacions en *es*, déixes en llibertat á qui usar la vulla, que com no es mes que una sola forma aislada, una *anomalia* regoneguda, una *resurrecció* capritxosa, sobre tot en Catalunya y Mallorca, ja anirá cahent y tornantsen á la tomba per ella mateixa, com han desaparegut y mort diverses altrás estranyesas ressucitadas per los profanadors dels Jochs florals y desconixedors del esperit catalá, com desaparegué la primera y mes antiga déria de dir *el* en l' article masculí en compte de *lo*, com passá lo metéoro del *llur* que á tans deixá enlluhernats, com s' han anat abandonant las rónegas y disfressadas paraulas de *niguls*, *estotjar*, *colcar*, *ausat*, y altrás cent mil que 's prováren de ficar á cops de martell en lo llenguatge que á tothom se volia fer intel·ligible, y com passarán totas las dérias, ano-

malias y estranyesas, que no poden viurer per la gran rahó de que han mort pera 'l bon gust, lo qual va mes aviat endavant, que enderrera.

Acabém, y per acabar voldriam semblarnos en alguna cosa á nostre amich, en prova de simpatia: diu ell, ab rahó, que no será malaguanyat son article, porque alguns dels lectors se esmenarán de cert pecatet, y com eix pecatet es en part fill del vici de la inconstància, recomanam als mateixos pecadors que s' esmenen de tot lo vici, es á dir, que sian constants en sa manera de escriurer, sia qualsevulla lo sistema que seguescan, pus certament dóna pena véurer en molts dels escrits que 's publican una ortografia en la primera ratlla, una altra en la tercera, y á voltas una altra en las demes, contrària á aquesta y á aquella.

Encara mes: pregunta modestament l' autor dels Quatre mots: «¿Qué va que no hem conseguit complaure á ningú....?» Tocant á nosaltres, li asseguram que 'ns ha donat mòlt gust, y 'l tornam á felissitar per lo bon exemple de fer sentir sa autorisada veu. ¿Podrém fer la mateixa pregunta que ell nosaltres? Farém la mateixa, si, dirém lo mateix, pero en diferents termes: nostre article complaurá als que 'l llegirán, y no es aixó vanitat, pus en estas qüestions com en los articles polítichs, regularment s' estalvia la lectura dels de opinió contrària, porque sabent qui firma l' article, ja se sól judicar ans de llegirlo, y, per bo que sia, sempre sembla dolent. A la persona á qui 'ns dirigim no li desagradará, y fins nos sembla que, un cop llegit, li vèhem fer una benévola rialleta y esclamar: «Es mòlt original lo nostre amich... sempre 'l mateix: may muda.»

Si aixó diu, no deixarà de ser una alabansa de nostre caràcter, per lo qual benehim á Dèu que 'ns l' ha donat, pus si defensam la veritat ahont nos sembla que es, y quant nos tocan, nó per aixó olvidam may la máxima de *unusquisque in suo sensu abundet*.

ANTONI DE BOFARULL.

AL SR. D. FRANCISCO MASPONS

PARLANTLI DEL LLIBRE

LOS JOCHS DE LA INFANCIA

En cambi 's diferenciaba molt del que anomenas *Cambra sota cambra*, 'l que coneixiam nosaltres ab lo nom de la *vella sorda*, que per cert tenia pera mi cert tint terrorífich, pervinent sens dupte dels versos ab que comensaba. Assentada al mitx una de las criaturas, y tenintli agafada la brusa, faldillas ó devantalet, tres ó quatre de las mes petites, las demes, agafadas las mans y donant voltas cantaban lo següent:

La vella vella sorda
Quan fila may se torba:
Son marit n' es mort;
Portemlo al clot:
Si per cas no hi entra
Llevemli lo ventre
Si per cas no hi cap
Tallemlí lo cap.

Qui son aquestos homes
Que passen per assí?
Sonne dotze comptes
Tots gent del mal viatge
Que portan armillas
Brodadas de seda
¿De quina seda?
Ni groga ni vermella
¿Y donchs de quina?
De la corona fina
¿A quan va l' unsa?
A sis truquets
Jo me 'n quedo aquesta
Pel meu marit Marqués.

Com veus, la variant es per demes notable. Y are de passada permetme que 't cridi la atenció sobre 'ls «dotze comp-

tes, tots gents del mal viatge» y los colors de las sebas armillas(?) que no eran los de las barras catalanas. ¿Qui podian ser eixos comptes? Pogué sugerir semblant idea, un confos recort, una com reminiscencia dels dotze pars de *Charles Maynes*? Las suas armillas estan brodadas no de seda, sino de fil d'or (de la corona fina). Tú ab mes coneixements que jo podrás tal volta arribar á la resolució del problema que 'm prenc la llibertat de proposarte, sens desconeixer la dificultat que te, donada la incongruencia de la lletra que acompanya al joch, per lo menos tal y com la recordo, que estich segur es la que 'ns servia á nosaltres essent petits.

Al joch que descrius en la página 37 deyam nosaltres:

—*San Joan de las Canadellas*
—¿Qué mana mi Senyó?
—Quantas fullas hi ha al arbre?
—*Cent y un canó etc.*

La cansó del A. B. C. (p. 55) la cantabam tal com tu la posas, pero lo tercer vers lo substituhíam dient:

Si hi ha peix faré 'l mateix.

Y en compte de dir Batllori pica foch (p. 56) nos esgargamellabam cridant:

Pallari picafoch.

Los jochs que tenen diada fixa y determinada los coneixiam també: per lo tant no 'ns escapaba lo *Dineret de la Santa Creu* que á mes de demanarlo als varons ab la mateixa cantarella que tu posas, (p. 70,) y á las damas dientlos:

Vosté senyora hermosa
que te la cara de Rosa,

lo sol-licitabam dels Rts. preberes de la comunitat, quan eixian de la conventual ó quan anaban al mitj dia á arreglar lo seu rellotje ab lo de sol existent en la paret de can Pausas, cantantlos:

Pare capellá,
Ministre de Déu,
Deume un dineret
Per la santa Creu.

Sabiam que 'l dia 8 de Maig, en que commemora la Iglesia «la Aparició de S. Miquel» *baixa 'l berenà del cel*», y en efecte llavors comensa la temporada de la fruita tendra, cireras, albercochs, peras, pomas, préssechs, figas, reims, cindria, meló y gíngols etc. etc., y que el 29 de Setembre, en que celebra «la Dedicació de S. Miquel» *lo berenà se'n puja al cel*», y es cert: puig ve 'l temps de las fruytas secas anous, atmellas, avellanas, pinyons, pansas y figas, y *quando celis* cudonyat. Jo 'm recordo perfectament de la última vegada que pera mi se 'n pujá 'l berenà al cel, y de bona gana 't referiria la estratagema de que 's valgué una criada que 'ns serví molts anys, pera que se verificás la ascensió.

Quinze dias avans de S. Joan ja comensabam á fer *manadas* ab las espigas ó brins de blat y ordi que 'ls segadors no habian arreplegat ab lo rampí, y no tornabam cap jorn á casa sens una cenallada de rostoll, ó una carretada (lo carro era 'l que servia pera arrossegarnos los uns als altres) que anabam enmagatzemant en lo celler, esperant que arribás la vesprada de la vigília del sant Precursor. ¡Qué 'n tenian pera nosaltres d' atractius aquells dias! Mes tant bon punts' habia post lo sol de la vigília, fent un pilot de rostoll que sostenian mitja dotzena de canyas, y termenaban las cistellas y coves vells que en casa hi habia, hi pegavam foch ab las manadas, de las quals oportunament s' habia espolsat lo gra y corrent en totas direccions cantant:

Foch á la nalla,
foch á la palla,
foch al pallé,
foch á la cua del Pau Jané,

produhiam l' espectral mes fantástich que 's pot imaginar, en tant que ganganassos de divuit y vint anys y mossas del carrer que passaban dels quinze, fent voltar la encesa manada, saltaban la foguera de la qual entre núvols de fum se desprenian rojencas flamas. ¡Com podiam imaginar allavors, tendres nins, ignoscents é ignorants, que aquella festa en la qual, com en la vigília dels reys las encesas atxas de vent, constituia l' element principal lo foch de rostolls y manadas, no era mes que una reminiscencia de las que l' antich paganisme celebraba en los solsticis d' ivern y

d' istiu, y que nosaltres, los bordegassos y las mossas, representabam los papers que en aquellas desempenyaban los genis, los sátyros y las bacants d' aquells temps en que no habia vingut encara lo Redemptor del mon!

Y per cert que val la pena de posar esment en la manera com l' ingeni popular 's va apoderant de quants elements l' hi ofereix la historia, pera consignarlos y perpetuarlos, ó per lo manco transmétrerlos á varias generacions, ab una sola paraula, la major part de las vegadas. Los fochs de Sant Joan datan del paganisme grech y romá, aixis com son reminiscencia de ceremonias célticas y druídicas, molts de las prácticas que en semblant nit s' estilan (la bonaventura, passar una criatura trencada entre 'l tronch d' un salzer badat, rentarse en las fonts al trench de l' alba, cullir l' herba de S. Joan etc. etc.) y esta festa pagana, modificada merced á la influencia de la Iglesia, coneguda la lley de gracia, s' enllassa ab un fet que, insignificant en si, representa fins á cert punt los cambis introduits ab la Revolució: lo predominio de las ideas novas, sobre 'ls principis del regiment passat. ¿No 't dona de parer que eix Pau Jané, contra la cua del qual cridabam foch essent petits, degué esser un d' aquells menestrals honrats, per l' estil del culsater Lluch de qui parlo en la *Pubilla del Mas de Dalt*, que volgué morir portant lo cuot que fou son orgull en sa joventut? Per la meba part aixis ho imajino.

Mes tot fent crítica, anaba oblidentme del objecte que al escriurer la present m' he proposat, que no es altre que confiarte las impresions que en mi produhia la lectura del teu llibret estimable.

També en Vilafranca celebrabam festas del carrer, y encara recordo ab agradable fruició las que tenian lloch durant la vuytada del Corpus, que 's celebraban ab festa á la Iglesia 'l dematí; cossos á la tarde avans de la hora de la reserva, y castell de foch y carretillas y sarau al vespre. Estas costums avuy quasi han desaparegut; mes no s' ha oblidat encare lo

Nyigo, nygo, nygo,
calsas de botigo
nyigo, nyigo, nyigo,
calsas de paper,
totas las musicas
van pel meu carrer

ab que per nostra part las animabam, molestant ab tal tonada als que lo jorn avans y lo jorn següent, nos habian mortificaty debian mortificarnos, fentnos presumir que passant totas las músicas pel seu carrer respectiu, no podian passar pel nostre. D' aquí batalla á cop de bossas al eixir d' estudi: afortunadament may arribaba la sanch al riu.

¡Pero la gran diada pera nosaltres era la del 6 de Desembre! Y aixó que jo no he conseguit ja aquells temps en que la festa revestia tot lo caràcter de verdader espectacle, ab tablado á la plassa ahont sehia l' emperador en presencia del qual los súbdits tapats d' ulls debian decapitar un galldindi, que enterrat devant lo siti del emperador, sols deixaba veurer cap y coll. Eixa festa ab totas las ceremonias que la acompanyaban pertocaba als estudiants de l' aula, es dir los que cursaban llatí; mes en la que 'm referesch, y passo á descriurer, eram actors los nens d' estudi, y encara no los de tots los estudis, sinó 'ls de la escola pública que sostenia lo Magnífich Ajuntament, y que pera distingirla de la anterior, es dir de l' aula de gramática, que estaba situada en lo primer pis, se coneixia ab lo nom de «estudi de baix.»

Donchs be: los assistents á dita escola, grans y xichs, richs y pobres, eixiam de la escola lo dia 5 de Desembre y aplegats al voltant de una bandera que tenia pintada la efigie de S. Nicolau de Bari, ab la bota dintre la qual hi ha las dos criaturetas nuas, recorriam totas las casas de la vila captant pera fer una berena. Los mes distingits tornavan en portar la bandera: á son costat los mes grans aixordaban los vents fent petar grossas fonas ó mandrons: venian després los que portaban las bassinas per arreplegar quartos, bassinas que lo senyor Ramon (lo Mestre) habia demanat al Sagristá major de la parroquia, y després tota la maynada portant cada dos una sanalla ó cabás pera arreplegar las fruytas, que demanabam entonant la següent cansó y fent sardana al voltant de la bandera,

Sant Nicolau
Bisbe de Pau,
Pansas y figas
Y nous y olivas
Y tot lo que volgau;
Caritat, senyora,
Caritat si os plau

Que 'n venim de Roma
Que 'n portam corona
De Sant Nicolau.
Bisbe de Pau etc.

y aixis anabam seguint, arreplegant pansas y figas y pomas y talls de condonyat y atmetllas y avellanas, y un qu' altre penjoll de rehims, que aixafantse, ab las sotregadas, posaba la recapta feta una llástima.

Y per cert que ara 'm recordo d' un fet que be mereix consignarse, ja que probablement no l' haurá registrat la historia en sos anals y fora llástima que 's perdés. Es donchs lo cas, que s' establí en la vila una nova escola, que en lo llenguatge modern podriam dirne lliure, ja que no estava sots la protecció y despesa de la autoritat local. Com he dit, sols los que á dit estudi assistiam, disfrutabam lo privilegi de fer la festa de Sant Nicolau. Es de presumir que 'ls assistents á la lliure mirarian ab mals ulls eixa desigualtat social, y com no saberen trobar un medi pera disfrutar parescut favor, acudiren al expedient predilecte de totas las oposicions, á la sátira, á la parodia, al ridícol. Al efecte en-hastaren en un semalé un tros d' estora vella, cansada de correr pel fanch, y ab gran escandól de las gents pacíficas, que tot y escandalisantse, no tingueren resolució per emprendre contra 'ls perturbadors á natas y clatelladas, recorren los carrers de la vila cantant lo següent:

San Micu blau
Potas de gripau
La panxa del Granota
La gepa del Carota.

Aqueix Carota era un pobre, vell y geperut que captaba de porta en porta y aquell Granota un home molt panxut.

Aixó encara que 'ns mortificaba no hauria tingut resultat, si los revolucionaris no haguessin portat son atreviment fins al punt de col·locarse devant de nosaltres ofegant ab sos crits la nostra cantarella. Y lo pitjor fou, que las mestressas de las casas escandilisadas sentint aquell cant tan poch respectuós y molt menos ignoscent, presumint que nosaltres eram los que l' entonabam, comensaren á negarnos l' acostumada almoyna de pansas y figas. Los dels man-

drons que veeren lo mal negoci que de la broma 'ns ne resultaba, considerant que la conseqüencia llegítima 's tocària en la magresa del berenar, determinaren defensar los llegítims drets, lo qual demostra que l' home no 's mou fins que d' aprop lo tocan, y fent voltar las terribles fonas la emprengueren contra 'ls intrusos que com valents respongueren á la agressió. Los de las cenallas y cabassos apretaren á correr tement que l' enemich en la retirada 's tirás demunt lo convoy de municions. Tot eran crits y avalot y jo no se com hauria termenat la lluyta, puig era tan l' ardiment dels contendents que no podia contenir-lo la intervenció d' uns quants hòmens que s' hi ficaren, si la oportuna presencia del agutsil posant prés al del semalé y la estora, y la fugida del exércit enemich, no hagués estat motiu pera que terminás aquella tremenda batalla. Apaibagats los esperits, ordenadas novament las filas, y empresa de nou la col·lecta, retornarem al estudi, contents de lo que habiam arreplegat, y orgullosos de la victoria obtinguda sobre 'l contrari.

Nuant are lo fil de la meva narració, trencat per la del episodi prescedent, dech manifestarte que lo dia següent, es dir lo de la festa del Sant, assistiam al dematí á l' ofici ab música, després del qual anabam al estudi ahont sentantnos quiscun á son puesto, lo mestre 'ns repartia ab gran equitat lo producte de la capta, y á mes una llesca de pá blanch, que per lo que á mi toca puch dirte, que ab tot y no esser de bon tros tan bó com lo que tots dias menjaba á casa, y á esser las figas y nous tot sucós, conseqüencia necessaria de la aixafada dels reims, tenia jo no se quants gustos, de manera que no hauria cambiat per lo berenar millor. Ja 's veu: lo berená de cada dia res me costaba, puig ni tant sols debia demanarlo y lo de Sant Nicolau me l' habia guanyat esgargamellantme cantant.

Com pots veurer per lo que deixo escrit, lo nostre *Sant Nicolau*, te molta semblansa ab los jochs y festas que descrius en lo teu llibre ab los noms de *Serra la vella* y *Santa Llucia*.

La frase de difícil pronunciació que esmentas en la pàgina 78 la deyam nosaltres com segueix:

Un plat blau, blanch, pla,
ple de pebre negre n' era:
un plat blau, blanch, pla,
ple de pebre negre està.

També llegint lo teu llibre vaig recordar que del joch que tú 'n dius á *saltar pilans* ne deyam á la meua terra *Al un andari*; mes no puch citar las diferents ditas corresponents á cada salt, puig com impropí de la classe á que pertanyia, may l' habia jugat. En cambi l' habia vist jugar á centas de vegadas, dalintme molt y fins envejant la sort dels que per no esser senyors podian jugarlo. Sols recordo que al número set deyan:

A las set
lo miquelet
porta calsas y barret,
ab las claus á la butxaca
lo canó de la fragata
que fa *pum*,

y al pronunciar esta paraula saltaban donant una bella patacada á las ancas del que paraba.

Y are mon estimat amich, vaig á posar terme á la present, que de segur no haurá tingut pera tu los atractius que pera mi lo teu estimable llibret. No es estrany: tú recullint espiga per espiga la grossa garba que constituïex la bellíssima colecció dels «Jochs de la infancia,» has viscut respirant constantment una atmósfera impregnada de tan delitosa flayra, que no pots percibir las emanacions que 's desprenen d' humils floretas: jo he arribat fins á ubriacarme ab los perfums de ta jemosa toya y per lo mateix no deus estranyar que en l' estat de puríssima voluptuositat en que lo teu llibre 'm sumí, haja tractat de ferte partícep del mateix. Tinch la ferma convicció de que no será la present la única edició que del teu aplech se donga á llum: ja que res pugás utilisar de la present, al menys veurás que á mi m' ha aprofitat la lectura; mes si quelcom te serveix, donará per molt ben empleat lo treball que escrivint la present s' ha donat ton invariable amich

GAYETÀ VIDAL.

Sarriá 30 Septembre de 1874.

LA BATALLA DELS MORTS

Era una tarde de un hermós dia de Setembre; lo xiulet de la locomotora, al fer parar lo tren, nos feu coneixer que haviam ja arribat á la Vila de Sant Celoni ahont teniam de baixar. Com que era ja tardet y haviam de caminar encara duas ó tres horas pera arribar al terme del nostre viatge, poch nos entretinguérem per la vila; cercarem un guia que 'ns acompanyés al poble de Campins ahont deviam fer nit, y un cop lo tinguerem nos posarem tot seguit en camí. Lo sol deixava encara veurer sos últims y esmortuits raigs darrera una de las montanyas del estrep del Montseny, quan nosaltres, deixant enrera la antiga vila, toparem ab las ruinas d' un abandonat monestir. Jo no se que hi haja res que parli al cor ab mes elocuencia que lo mudisme dels enderrochs; aquells archs, aquellas voltas ahont algun dia s' havian alsat núvols d' incens y entonat cantars al Omnipotent Senyor; il·luminadas per aquella mística claror, en aquella hora trista y melancólica del dia, infundian en sa mateixa destrucció, una emoció y veneració profunda incapás de poderse esplicar. Passarem avant; la nit nos vingué demunt quan encara eram ben apartats del lloch ahont anavam. Lo caminet que seguïam entre mitj d' aquells alzinars era estret y desigual; á la dreta 's aixecavan enlayradas montanyas y á la esquerra hi teniam un fondo xaragall ó torrent que amenassava engolirnos al primer pas, en fals que déssem; al altre costat del torrent, espessíssims boscos d' abets y sureras, que movian pausadament sas fortas branca, 's estenian allá d' allá fins á perdres de vista. Quí sap! pot ser entre aqueixas centenarias alzinars, dintre d' aqueixa torrentera ó dalt d' aquell turó, pensava jo, fou ahont morí á mans de son germá lo bon compte Ramon Berenguer, anomenat Cap d' estopa. Embeguda en eixos pensaments anava caminant jo sens dir res y sense atalayarme tan solzament de que lo guia hagués encés un fanalet que pel cas portava. Sobte los cla-